

dniowego WiN materiałów i pieniędzy przesyłanych przez Stefana Rostworowskiego z Brukseli do poselstwa belgijskiego w Warszawie, z przeznaczeniem dla działalności podziemnej, antykomunistycznej. Może sprawa została wykryta i o. Jan był szantażowany przez UB, czego następstwem było opuszczenie przez niego klasztoru w Tyńcu. Cenną rzeczą jest to, że Florkowska podała, iż o. Rostworowski, po śmierci abpa Eugeniusza Baziaka, był jednym z kandydatów na stolicę arcybiskupią w Krakowie (s. 93). Konkurował więc z ks. Karolem Wojtyłą. O rzeczywistej konkurencji tu jednak nie ma mowy. Obaj duchowni zachowali przyjaźń na całe życie, czego dowodem było powołanie w 1984 roku o. Piotra do roli konsultora Świętej Kongregacji do Spraw Zakonnych oraz skierowanie przez Ojca św. w 1999 roku ks. abp. Stanisława Dziwisza do Frascati z misją przewodnictwa konduktowi pogrzebowemu o. Piotra.

W kwietniu tego roku [2006] już minęło 7-lecie śmierci tego zakonnika o tak wyjątkowej osobowości. Czas może oddalać pamięć o nim. Nam jednak pozostanie w ręku książka Marzeny Florkowskiej, która osobowość tę będzie przypominała tak żywo i ciekawie napisanym tekstem, licznymi ilustracjami, a przede wszystkim zdolnością wczucia się w strukturę duchową tego kapłana.

DOMINIKA BURDZY

MAJĄC BRACTWO PRZEŚWIETNE...

Rec. Sz. Tracz, *Bractwa religijne w dekanacie żywieckim (1598-1772)*, Wydawnictwo UNUM, Kraków 2005, ss. 149.

W omawianej publikacji ks. Szymon Tracz, uczeń ks. prof. Bolesława Kumora, skoncentrował się na omówieniu problematyki brackiej w dekanacie żywieckim w okresie 1598-1772. Podstawę dla rozważań stanowiła działalność dziewięciu bractw tego dekanatu, mianowicie różańcowego w Żywcu, św. Aniołów Stróżów w Łodygowicach, św. Anny oraz św. Barbary w Milówce, św. Izydora w Radziechowach, św. Józefa w Jeleśni, Szkaplerza św., Trójcy św. i arcybractwa Paska Rzemiennego w Rychwałdzie. Przedstawienie interesujących faktów dotyczących się konfraterni tego dekanatu determinuje charakter wykorzystanych źródeł, wśród których na uwagę zasługuje „nieocenione dzieło kronikarskie” (s. 9) mianowicie *Chronografia albo Dziejopis żywiecki* (1438-1728 z „niewielką kontynuacją z lat 1728-1877”), napisane przez wójta żywieckiego Andrzeja Komonieckiego i zawierające dzieje Żywca i całej Żywiecczyzny.

Książka podzielona została na cztery rozdziały i opatrzona wstępem, zakończeniem, wykazami tabel i skrótów oraz bibliografią. W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Bractwa i ich rola w Kościele*, Autor zajął się kwestią funkcjonowania konfraterni w okresie potrydenckim zarówno w Kościele powszechnym jak i na ziemiach polskich ze szczególnym uwzględnieniem diecezji krakowskiej.

Celem zilustrowania sieci bractw w tej diecezji, zamieszczonych zostało 21 tabel (s. 34-40), zawierających dane na ten temat z archidiaconatu sądeckiego i lubelskiego oraz prepozytury wiślickiej i tarnow-

skiej. Brakuje jednak przy tym jakiegokolwiek analizy czy chociażby krótkiego podsumowania tego materiału tabelarycznego, opracowanego zresztą przez innych historyków. Nieco sztucznie prezentuje się w tym rozdziale podrozdział na temat okoliczności powstania i zasięgu terytorialnego dekanatu żywieckiego. Można to było przedstawić w rozdziale drugim *Rozwój i organizacja bractw*, skoro tutaj Autor omawia początki konfraterni tego dekanatu, charakteryzując przy okazji cele, odpusty i przywileje wspólnot fraternalnych oraz obowiązki członków.

Rozdział trzeci *Podstawy gospodarcze*, poświęcony został sprawom materialnym konfraterni tego dekanatu. W majątku brackim wyszczególnione zostało uposażenie w ziemię i naturalia (głównie inwentarz żywy), czynsze i dochody (raczej ofiary) oraz majątek ruchomy (przede wszystkim paramenty liturgiczne). Osobno omówione zostało uposażenie promotorii bractwa różańcowego w Żywcu. Liczebność poszczególnych konfraterni Żywiecczyny, ich bogate życie religijne oraz działalność kulturalna znalazły się w rozdziale ostatnim *Członkowie i działalność*. Wydaje się jednak, że rozdział ten powinien znajdować się od razu po rozdziale II, ponieważ oba wiążą się ze sobą merytorycznie, ze względu na kwestie dotyczące członków konfraterni. Ponadto, należałoby precyzyjniej określać tytuły poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów. W zakończeniu na s. 140 mowa jest o aneksie z mapami, ale w publikacji znaleźć go niestety nie można.

Wobec tylu istniejących opracowań problematyki fraternalnej, zamieszczona tutaj bibliografia jest bardzo skromna. Zabrakło publikacji, które stanowią już kanon w tej dziedzinie¹, oraz wielu innych cząstkowych artykułów traktujących o typach bractw, do których zalicza się i te dziewięć konfraterni występujących na Żywiecczyźnie. Ze względu na wiejski charakter niektórych spośród omawianych przez Autora konfraterni należało zwrócić uwagę na publikację T. Wiślicza

¹ H. Zaremka, *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznych życia religijnego*, Wrocław- Warszawa- Kraków- Gdańsk 1977; E. Wiśniewski, *Bractwa religijne na ziemiach polskich w średniowieczu*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 17:1969, z. 2; S. Litak, *Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XIII-XVIII wiek. Rozwój i problematyka*, „Przegląd Historyczny”, t. 88:1997, z. 3-4; I. Zarciński, *Bractwa w wielkich miastach państwa krzyżackiego w średniowieczu*, Toruń 1993.

cza², tym bardziej, że mowa w niej o bractwie św. Izydora w Radziechowach, jako bardzo rzadko występującym. Natomiast pozycje, które znalazły się w wykazie źródeł, opracowań i cytowane są w korpusie publikacji mają wiele niedociągnięć. Biogram Piotra Komorowskiego napisał nie F. Kirka lecz F. Kiryk i znajduje się on w tomie XIII a nie XII *Polskiego Słownika Biograficznego*, tak samo jak i hasło o Janie Komorowskim autorstwa A. Kamieńskiego oraz o Mikołaju Komorowskim – A. Przybosia.

Na s. 9 (przyp. 11) cytowany jest biogram Andrzeja Komonieckiego zredagowany przez F. Lenczowskiego, ale nie jest on uwzględniony w bibliografii. Autorem publikacji na temat bractw na Jasnej Górze jest B. Matyszczyk a nie Matuszczyk, zaś artykuł S. Salaterskiego nosi tytuł *Bractwa w prepozyturze tarnowskiej* a nie *w archidiakonacie tarnowskim*, co Autor zauważa na s. 11 i 45 (w tytule tabeli), ale we wszystkich przypisach używa określenia *archidiakoniat*. Wśród źródeł drukowanych na pierwszym miejscu wymienione są *Acta Apostolica Sedis*, ale prawidłowy ich tytuł powinien brzmieć *Acta Apostolicae Sedis*. Wykorzystywane przez Autora wydanie postanowień synodalnych biskupa Marcina Szyszkowskiego z 1621 r. *Reformationes generales* zawiera podrozdział na temat bractwa Męki Pańskiej, którego właściwy tytuł powinien brzmieć *De Archiconfraternitate Compassionis Christi*, a zamieszczony jest na s. 147-149 a nie na 140-147 czy 140-149. Przy okazji należałoby również zwrócić uwagę na obszerny rozdział poświęcony temu bractwu, zawarty w drugiej części starodruku, z odrębną paginacją na s. 82-147: *Descriptio officiorum Archiconfraternitatis Compassionis Christi*.

Przy lekturze tej publikacji odnosi się wrażenie jakby nie istniała korekta tekstu, bowiem sporo jest błędów literowych, trafiają się również stylistyczne, które ujmują jej wartości. Tak istotna w tej dziedzinie bulla *Quaecumque* z 1604 r., której Autor poświęca sporo miejsca i podkreśla jej znaczenie, twierdząc, że „ostatecznie ustaliła strukturę prawną oraz zasady funkcjonowania wszelkich instytucji brackich” (s. 17), posiada kilka wersji swojej nazwy. W poprawnej formie występuje na s. 7 i w przypisie 8 na s. 17, ale na tej samej stronie w tekście głównym dwukrotnie przybiera brzmienie *Quaecucque*, na s. 23

² T. Wiślicz, *Zarobić na duszne zbawienie. Religijność chłopów małopolskich od połowy XVI do końca XVIII wieku*, Warszawa 2001, s. 63-71.

również dwukrotnie – *Quaecumque*, a na s. 139 – *Quaequumque*. Ponadto domyślać się trzeba, że pod nazwą *Veniversis et singulis* kryje się bulla *Uniuersis et singulis* (s. 75), zaś pod *Monet Apolus* tytuł bulli *Monet Apostolus* (s. 76). Bulla *Cum sicut* (s. 27, 33) występuje również jako *Cum ficut* (s. 76), a bulla *Inter desiderabilia* (s.26, 61) jako *Inter defiderabilia* (s. 76). Poprawny tytuł bulli z 5 XII 1584 r. brzmi *Omnipotentis Dei* a nie *Omnipotens Dei* (s. 31). Papież Pius IV nie mógł wydać bulli w 1596 r., ponieważ jego pontyfikat zakończył się na długo przed tą datą, bo w 1565 r., a Autorowi zapewne chodziło o bullę *Consueuerunt* a nie *Conuenerunt* (s. 76), ogłoszoną przez Piusa V w 1569 r. Poprawne nazwisko generała dominikanów ze s. 26 to Serafin Cavalli a nie Cavolli. Obok tego Autor używa w publikacji określenia *uniwersarz* zamiast *aniwersarz* oraz *precedensja* a nie *precedencja*. Na s. 56 zamiast daty 1648 powinna być 1684 r. Jest jeszcze wiele innych błędów literowych, ale nie sposób ich wszystkich tutaj wymienić. Oprócz tego, w pracy znaleźć można i niedociągnięcia stylistyczne, jak np.: „podejmowanie dużych i ważnych decyzji” (s. 69), „nie zaciągało grzechu” (s. 72).

Wśród zastrzeżeń merytorycznych należy zwrócić uwagę na dwie kwestie. Po pierwsze, nie do końca prawdziwe jest stwierdzenie Autora mówiące, że „Bractwo św. Rocha istniało w Warszawie od 1707 roku” (s. 32), ponieważ wiadomo z opracowań, że moment jego powstania przypada na okres panującej w tym mieście zarazy w latach 1624 – 1625. Natomiast podana przez Autora data 1707 r. określa moment opracowania przez promotora tego bractwa ks. W. S. Bienika polskiej wersji *Gorzkich żali*³.

Polemizować można również z Autorem odnośnie początków bractw św. Anny na ziemiach polskich. Według informacji na s. 29 to arcybiskup lwowski Jan Dymitr Solikowski traktowany jest jako *spiritus movens* pojawienia się tego typu konfraterni, z których pierwszą miał założyć w Warszawie w 1578 r. na cześć Anny Jagiellonki. Jednakże początek tych bractw nie przypada na koniec XVI, tylko na

³ M. Chorzępa, *Gorzkie żale, ich geneza i rozwój historyczny*, „Nasza Przyszłość”, t. 12:1960, s. 233-239; M. Bańbuła, B. Bartkowski, *Gorzkie żale*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 5, Lublin 1989, k. 1309-1311; B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 4, Kraków 2002, s. 725-727.

przełom XV i XVI stulecia, co zresztą Autor mógł znaleźć m. in. w wykorzystywanych przez siebie pracach W. Bochnaka i H. Borcza⁴.

Dlaczego jednak warto zwrócić uwagę na publikację ks. Szymona Tracza? Odpowiedź na to pytanie znajduje się w podrozdziale zatytułowanym *Życie religijne* (s. 104-123), gdzie zawarte zostały informacje do tej pory nie znane w literaturze przedmiotu. Chodzi tu przede wszystkim o fakt organizowania przez konfratrów przedstawień teatralnych z okazji bądź to introdukcji bractwa (s. 107-111) bądź też podczas pielgrzymek do miejsc kultu (s. 118-119). O podejmowaniu tego typu przedsięwzięć mógł jeszcze tylko domniemywać w swojej ostatniej publikacji J. Flaga, pisząc, że „niedostatek odpowiednich źródeł, a także literatury nie pozwala stwierdzić, czy bractwa organizowały widowiska religijne [--]. Przyjmując, że coś takiego miało miejsce, byłby to kolejny typ działalności kulturalnej bractw, i to bardzo interesujący nie tylko z punktu widzenia religijnego, ale także społecznego, edukacyjnego, obyczajowego, etnograficznego czy wreszcie przejaw folkloru”⁵. Właśnie taką aktywność przejawiały omawiane bractwa Żywiecczyzny. Promotorzy i konfratry starali się, aby treść tych przedstawień korespondowała z wezwaniem lub charakterem bractwa. Ukazywano w nich zalety przynależności do danej konfraterni i wypływające z tego faktu obowiązki oraz przywileje. Ponadto eksponowano przymioty oraz atrybuty patrona wspólnoty i zarazem problemy z którymi można było się do niego zwrócić o pomoc czy wstawiennictwo. Inscenizacja taka (zwana *intermenium* – s. 107) pełniła więc rolę edukacyjno-moralizatorską. Dbano przy tym o odpowiednią dekorację sceny i ubiór aktorów, którymi byli członkowie bractw bądź też dzieci.

Niemniej istotne są również informacje na temat podejmowania współpracy między sobą przez poszczególne bractwa, zarówno przy organizowaniu przedstawień jak i pielgrzymek, wzajemne „odwiedzanie się” przy okazji różnych uroczystości, którym towarzyszył zwyczaj przywitania (z wyjściem naprzeciw), pożegnania i odprowadzania

⁴ W. Bochnak, *Religijne stowarzyszenia i bractwa katolików świeckich w diecezji wrocławskiej od XVI w. do 1810 r.*, Wrocław 1983, s. 84; H. Borcz, *Bractwa religijne w kościołach parafialnych diecezji przemyskiej w okresie przedrozbiorowym*, „Roczniki teologiczno-kanoniczne” 28:1981, s. 80.

⁵ J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 238.

konfraterni-gościa przez bractwo pełniące rolę gospodarza. W dotychczasowych opracowaniach spotyka się przeważnie przekazy na temat rywalizacji i sporów konfraterni głównie o precedencję na procesjach, są one bowiem łatwiej uchwytnie w źródłach niż przejawy przyjaznego współżycia⁶.

Publikacja ta jest nie tylko kolejnym ujęciem problematyki fraternalnej w obrębie określonej jednostki administracji kościelnej (w tym przypadku dekanatu), ale ze względu na przedstawienie inscenizacji teatralnych w aranżacji bractw, jest również pracą nowatorską. Szkoda tylko, że Autor nie uniknął wielu błędów, które zmuszają czytelnika do ostrożnego korzystania z zawartości tej pracy.

RAFAŁ WITKOWSKI

Rec. Iacobus de Paradiso, „*Passio Christi*“, übersetzt von Heinrich Haller, herausgegeben von Erika Bauer, *Analecta Cartusiana*, t. 136, Salzburg 2005, ss. 1*-86* + 1-149 + 1 nlb.

Wśród polskich teologów wieku XV w. Jakub z Paradyża zajmuje miejsce szczególne. Jego poglądy, działalność pisarska, kaznodziejska i naukowa oraz zaangażowanie w sprawy uniwersytetu krakowskiego jak i Kościoła zagwarantowały mu poczesne miejsce wśród profesorów krakowskich późnego średniowiecza. Dlatego też bez trudno można znaleźć hasło biograficzne jemu poświęcone w encyklopediach i leksykonach, jak również znaczną ilość artykułów czy nawet monografii¹.

¹ Por. D. Mertens, *Jakob von Paradies*, w: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, Bd. 4 (1983), s. 478-487; M. Gerwig, *Jakob von Jüterbog*, w: *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 5 (1991), kol. 291; R. Aubert, *Jacques de Paradyz*, w: *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, t. 26 (1996), kol. 716-717; S. Kałuża, *La liste des oeuvres de Mathieu de Cracovie et de Jacques de Paradyz dans le „Catalogue du Couvent Rouge”*, *Medievalia Philosophica Polonorum*, t. 17 (1973), s. 21-36; J. Stoś, *Jakuba z Paradyża teoria człowieka. Przykład ujęć antropologicznych kierunku „devotio moderna”*, *Studia Paradyskie*, t. 3 (1993), s. 129-150; tegoż, *Edycja traktatu Jakuba z Paradyża „Colloquium hominis ad animarum suam”*, *Studia Paradyskie*, t. 6/7 (1996/1997), s. 203-242; K. Bracha, *Jakuba z Paradyża krytyka zabobonów, nadużyć i błędów w kulcie*, w: *Kartuzi. Teksty. Książki. Biblioteki*, red. S. Lorenz, E. Potkowski przy współpracy A. Kamler, J. Puchalskiego, J. Soszyńskiego, Warszawa 1999, s. 257-273; M. Markowski, *Uniwersytet krakowski a sobory pierwszej połowy XV wieku*, *Acta Medievalia*, t. 12, Lublin 1999, s. 195, 197, 198, 201, 204, 208, 208-211, 213; J. Fijałek, *Jakub z Paradyża i uniwersytet krakowski w okresie Soboru Bazylejskiego*, t. 1-2, Kraków 1900; L. Meier, *Die Werke des Erfurter Karthäusers Jakob von Jüterborg im ihrer Handschriftlichen Überlieferung*,

⁶ M. Chorzępa, *Gorzkie żale*, s. 236-237; A. Chmiel, *Spór bractw kościelnych o pierwszeństwo w procesji Bożego Ciała*, w: *Szkice krakowskie*, Kraków 1939-1947, s. 97-101.